

På tvende beene?

PDF, PDF-Screen, MP3 [ca 30 min, 30 MB]:

**Tekst og foto: Bjørn
Andersen**

På tvende beene?

Eksperiment og **virkelighed**

Et kultursociologisk essay om Holberg's Jeppe og Kongens Holberg.

holberg.nu/jeppe/paa-tvende-beene-alfa-indhold.pdf

Indholdsfortegnelse og **indledning** 71 A5-sider; 0,5 MB.

Fil'en kan downloades, gemmes, kopieres og printes.

holberg.nu/jeppe/paa-tvende-beene-alfa.pdf

Hele bogen m/ bilag. 959 A5-sider; 6,6 MB.

Fil'en kan downloades, gemmes og læses, men *ikke* kopieres ud og printes, se **sidst på denne side**.

Bd. 4: Tekster

390 A5-sider; 1,8 MB.

Fil'en kan downloades, gemmes, kopieres og printes. Må bruges med en vis forsigtighed, thi der er nogle læse- og trykfejl - som vil blive rettet senere, men først er der meget andet på programmet.

Tilføjelse om samtale mellem Dan Tschernia og Per Larsen på TV Lorry 10.01.2010

Tilføjelse om Holberg's Heltinder 08.03.2010

Tilføjelse om Andreas Hojer, Holberg's fjende nr. 1 23.04.2010

Note om Holberg's vægelsind og dobbelthed

Sammenfattende: Holberg er én af de største i dansk kulturhistorie. Han var én der formulerede Oplysningstidens tanker på dansk. Det gjorde han på mange forskellige måder og i et meget stort omfang. Holberg var godt orienteret og havde et stort udsyn, større end de fleste andre.

Holberg var én der udsprang af sin tid, Enevældens tid - og som hørte til dén. Endda så vidt at han gjorde sig til bannerfører for det enevældige system, ikke mindst i 'Danmarks og Norges Beskrivelse' (1729). Holberg var ikke særlig demokratisk orienteret, tværtimod.

Holberg talte for at man skulle være tolerant i religiøs henseende. Krigene i 1600-tallet havde vist hvor galt det kunne gå, hvis man plædede og agerede fundamentalistisk.

Holberg var også én der tænkte radikalt; han yndede at vende tingene på hovedet og at vise at der undertiden lå 'noget andet' under overfladen end man umiddelbart skulle tro. Når Holberg ville ændre på tingene var det på nogle ganske særlige områder - fx mht ligestilling af mænd og kvinder og mht organiseringen af universitetsundervisningen. Ligestilling ikke ud i det blå, men på en 'fornuftig' måde. Man skulle finde sig selv, erkende sine muligheder og begrænsninger, og så skulle man handle fornuftigt og afbalanceret.

Holberg var både samfundsbevarende og radikal. Når Holberg støttede Enevælden og forærede Kongen hele sin formue (med henblik på en finansiering af Sorø Akademi som skulle være adelig universitetsskole) var det fordi han mente at Enevælden var det eneste system der kunne fastholde en grundlæggende sikkerhed for befolkningen.

Der er flere ting man kan gøre med Holberg i dag, bortset fra at slå andre i hovedet med ham og bruge ham som en slags facitliste: Man kan - hvis man er historisk 'fokuseret' - prøve at forstå Holberg ud fra forholdene på hans tid. Man kan - hvis man vil noget 'aktuelt' - hente nogle temaer og idéer hos ham og prøve at ajourføre dem. Men man kan også gøre noget helt nyt, finde aktuelle problemer og håndtere dem på moderne vis.

Gentofte Sø januar 2010.

Jeppe på en lidt anden måde

På tvende beene? er et forsøg på at læse Holberg's *Jeppe* på en lidt anderledes måde end den gængse for at få noget 'nyt' frem - og uden at smide 'barnet' ud med badevandet.

F.J. Billeskov Jansen skrev at *Naturretten* var et uomgængeligt værk når man ville 'fange' Holberg. Man skal være glad for at Billeskov trak *Naturretten* frem - for man kan få stort udbytte af at læse værket; ikke blot fordi det er gammelfar *Holberg* der har skrevet det, men fordi det kan være med til at åbne øjnene for nogle af de mest centrale af Oplysningstidens temaer.

Thomas Bredsdorff har i kontrast hertil givet pietisterne og de følsomme forfattere opmærksomhed, han har tålt om den radikale Holberg - og så har han - sammen med **Preben Harris** og **Christine Albrechtslund** - skabt en krystalklar udgave af *Jeppe* der på sælsom vis demonstrerer at Holberg's baron - og Holberg selv - har efterladt Jeppe i en Verden af 'absurd' énsomhed. Et tema som **Jens Kruuse** havde peget på engang i 1960'erne, både med sin øjeåbnende *Holbergs maske* og med sin temmelig rystende gendigtning af *Jeppe*.

[Bredsdorff-Harris-Albrechtslund-udgaven kan findes i DK4s arkiv, endda ledsaget af en samtale mellem Bredsdorff, Harris og en kender af Holberg's komedier, redaktøren af DK4's *Teatermagasinet*, **Henrik Lyding**].

Det er ikke akkurat som Billeskov eller Kruuse at **Erik A. Nielsen** har læst Holberg. Erik A. har - i sin 'förgæves', men overmåde produktive jagt efter erotikeren i *Holbergs komik* - fundet noget der var *dybt* karakteristisk: Holberg's voksende erkendelse af at han måtte få styr på sine drifter og på sin medfødte trang til at spille kortene ekstremt hårdt; mester Holberg var aldrig, i sine yngre år, i tvivl om at *han* - ikke desto mindre - havde ret; men efterhånden *forstod* han at han måtte beherske sig, udvise dén *sui similis* - eller *find & bevár dig selv*-tanke som **Aage Kragelund** har peget på i sine forrygende kommentarer til den klassiske Holberg.

Fjerde Frederik's skafot- og paryktid

Min 'anderledes' måde at læse Holberg på har jeg kaldt **kultursociologisk**, og dét er der flere grunde til. Én er at man altid må læse litteratur i en temmelig *bred* historisk kontekst - en tanke som netop Holberg synes at have delt. Hvis man derfor vil læse Holberg i dag må man *op på mærkerne*, forsøge at forstå både Holberg selv og hans tid, men også vores egen tid - ... der i mange, *grundlæggende*, henseender er helt forskellig fra Holberg's - og som derfor, ikke særlig overraskende, byder på helt *andre* udfordringer end dem der forefandtes i den fjerde Frederik's skafot- og paryktid.

Når en bande **Greenpeace** i december 2009 har kunnet give **Per Larsen** og det professionelle teater seriøst baghjul og viist at *de* havde noget mellem ørerne, fortjener det 5 aktuelle & blåtsatiriske blink fra alle andre *og* Ordensmagten.

Holberg stod aldrig i fare for - *personligt* - at havne på skafottet, men der var én af de høje herrer - ejeren af en lille ø i Kattegat, en høj herre der tilmed havde været leder af Højesteret og som 'nu' bestred en smukt fremtrædende stilling i Danske Kancelli - der indstillede til Kongen, den enevældige Konge, at Bøddelen skulle tage den fripostige **Hans Michelsen's Peder Paars** under professionel og destruktiv behandling. *Hans Michelsen* var hvidtølsbrygger i Kalundborg, men - i virkeligheden - den 'forhenværende' korporal Holberg's *nom de guerre*; og den paars'ke pen selvsamme korporalprofessors allerspidseste kårde.

At den meget høje herre havde ladet sin gode ven, **historikeren Hans Gram**, veje Paars på en vægt - og at de i fællig havde bevist over for Kongen at de historiske fripostigheder var uforfalsket samtidskritik - fik ikke Majestæten til at skride ind: *Vi kunne have været dette værk foruden; men mine Herrer - det er ikkun satire, lad det være. Michelsen skal ej på is, hans værk ej sønderbrydes*. Måske vidste de, Frederik, Frederik og Hans, hvad *Michelsen* dækkede over. Måske ikke? Majestæten havde dog en ualmindeligt ferm 'detektiv' i sit brød, **Christian Erlund**, der allerede havde viist at han ikke stak op for bollemælk, og skulle den spinkle korporalbrygger fra Kalundborg ikke prikkes, stod der snart en Juel for døren - langt mere træfbar end driftsikker.

Povel Juel, var det, forhen kongelig amtmand i det norske, projektmager om en hals. Samme Juel havde stået sig rimeligt godt med Kongen, men var efter sager og protester fjernet fra sit embede - og efterfølgende gået i ledtog med en 'afdanket' svensk officer om at overlade Grønland til den russiske Zar. Erlund sikrede imidlertid beviserne inden Juel kunne nå at indtage dem orålt, og dermed blev det klart at projektmageren *primus inter pares* havde gjort sig skyldig i landsforræderi. Processen blev temmelig kort, så kort at selv Erlund blev forbløffet. Dommen blev afsagt - og *så*, først *da* kunne Juel pines efter Danske og sikkert også Norske Lov, og dét blev han. Til sidst skilte Bøddelen Juel's alt for krøllede hovede fra hans krop. Det var 8. marts 1723, kun få måneder efter at en vis Jeppe havde prøvet at få sine tvende beene til at makke ret på en scene i Lille Grønnegade; at det skete skyldtes en ganske anden Gram men dermed kom der for alvor skik på **Jacob Bidermann's** og Ludvig Holberg's omvendingskomedie.

Holberg har ikke skrevet *meget* om Povel Juel. I det mindste ikke direkte, men det

er tænkeligt at Juel og hans skæbne har inspireret ham, og ikke bare én, men et *par* gange. Hvad Holberg har skrevet 'direkte' står gemt i en enkelt epistel men har nemt ladet sig finde. Men indirekte kan man finde *mange* spor efter ham i *Niels Klim*.

Povel Juel var ikke kun en vidtløftig projektmager der ... på grufuld viis - og muligvis i overværelse af en vis komedieprofessor - tabte sit hovede på en langt senere udbasunéret kampdag, han var også en ferm skribent og en litterær forfatter. Han havde udgivet et stort digt om et lyksaligt liv der var blevet godt modtaget af en nysgerrig københavnsk læseverden. Han havde endvidere skrevet en jordnær bog om dét at være en god bonde. Holberg kan have orienteret sig i begge dele, vi véd intet om det; men vi véd fra en anden forfatter, latineren Christian Falster, at Juel og hans skæbne blev diskuteret når sprænglærde personer højrøstet mødtes i en københavnsk boglade.

Der var *meget* at grave frem i begge de juel'ske skrifter, i det sidste står der grundigt om gødning og møddinger - og om hvordan en fornuftig bonde kunne vælge sine træer, sine afgrøder og dyr - og tilrettelægge sin beskedne bedrift. Der blev ind imellem skrevet om overfladiske ting og sære himmeltegn - dét er sandt - men mestendels gav den gode Juel sine læsere ordentlig og grundig oplysning, for han var - og skrev det selv - en erfaren mand ... måske med jord under neglene? Spøgefuldt sagt havde Juel skrevet en bog som Erasmus Montanus' bondske bror senere kunne have gjort det - om han ellers havde givet sig af med at skrive bøger. Historikerne - også de landbrugsorienterede af dem - har kendt til Juel i årevis; at de ikke har set særlig grundigt på hans faglitterære skriveri og genudgivet det er ret forunderligt.

[Et par af Juel's bondske kapitler har jeg trykt med i bilagene til *På tvende beene?* - på et senere tidspunkt vil jeg gøre hele hans bog elektronisk tilgængelig].

Hans Egede og den omvendte Pôk

Nogle af de andre 'nyheder' i *På tvende beene?* er også om 'ting' og personer der har været kendt i lange tider, men som på én eller anden måde er blevet borte under sneen - eller som man ikke har plejet at tage med når man talte om Holberg. Én af disse personer er **Hans Egede**, en anden den grønlandske Pôk. Alle véd - måske? - at Holberg har skrevet om Grønland og den dansk-norske mission deroppe, og ikke kun i epistelårene, men allerede i 1729 - dét år hvor Holberg sprang ud på dybt vand som én af fædrene inden for den danske politologi. Der skal nok være dem der troede at *political science* først kom til Danmark da det, efter 2' Verdenskrig, blev fag på Universitetet i 'Års'?

Holberg var dupéret af sin teologiske kollega, Hans Egede. Han roste ham opad stolper for at have 'fundet på' sit grønlandske projekt og nedad samme for at have overvundet alle forhindringer i Norge og Danmark, for at have opgivet sit præsteembede i Norge - og for at have sat sig ud over den almindelige mening om hvad *man skulle* og *ikke* skulle. Det plagede ikke Holberg at den egede'ske færd byggede på et stort drømmesyn, på en vision, og på en noget mindre geografisk vildfarelse; den geografiske vildfarelse var af gammel dato og man fik den først 'identificeret' *meget* længe efter Holberg's og Egede's tid da det blev klart at Vesterbygd og Østerbygd begge lå i Vestgrønland - og ikke på hver sin side af Verdens største ø.

Hans Egede ville opspore gamle nordboer, dem der i sagatiden havde koloniseret Vesterbygd og Østerbygd, dem som man så trist havde mistet forbindelsen til i den sene Middelalder. Når han så havde fundet dem, ville han hjælpe dem til at finde sig selv ved hjælp af den tabte tro; Egede frygtede alvorligt for at nordboerne havde mistet deres barnetro, men han håbede inderligt at de - trods alt - *var* der og ikke var uddøde eller eskimoisk bortintegrerede. For at få tingene til at hænge sammen - for at man ikke kun skulle gå på ét *missionsk* ben, men også på et andet og bundsolidt *økonomisk* - var det meningen at man skulle etablere handel, fange hvaler, udvinde den kostbare hvalolie - og tage konkurrencen op med de entreprenante hollændere og hvem der ellers færdedes så højt mod nord; og derfor fulgte der en driftig købmand med allerede fra første færd.

Egede fandt ingen nordboere, 'kun' eskimoer - dem nordboerne havde kaldt *skrællinger* - og som i dag kalder sig *inuit*; og så opdagede han til fulde at Grønland var et meget svært sted at leve, især hvis man prøvede at gøre det på dansk eller endda på nordlandsk, norsk, manér; det var svært at leve af urter, fisk og vildt når man ikke var vokset op som eskimo og vant til så barske forhold; man var stærkt afhængig af hvad der kom med skib. Men man blev dog begunstiget af store mængder drivtømmer der kunne bruges til brændsel og byggeri.

Egede gjorde omhyggelige iagttagelser om skik og brug og sendte dem 'hjem'. Skønt han var kristen på alle leder og kanter, satte han sig ud over mange medbragte 'traditionelle' forestillinger - men sproget var en betydelig hindring; det var ikke nemt at kommunikere med hinanden, det var svært at lære 'de andres sprog' - og det tog generationer før man forstod hinanden - og så alligevel ikke fuldt og hélt. Langt bedre til dét blev Hans Egede's søn Poul som har efterladt sig

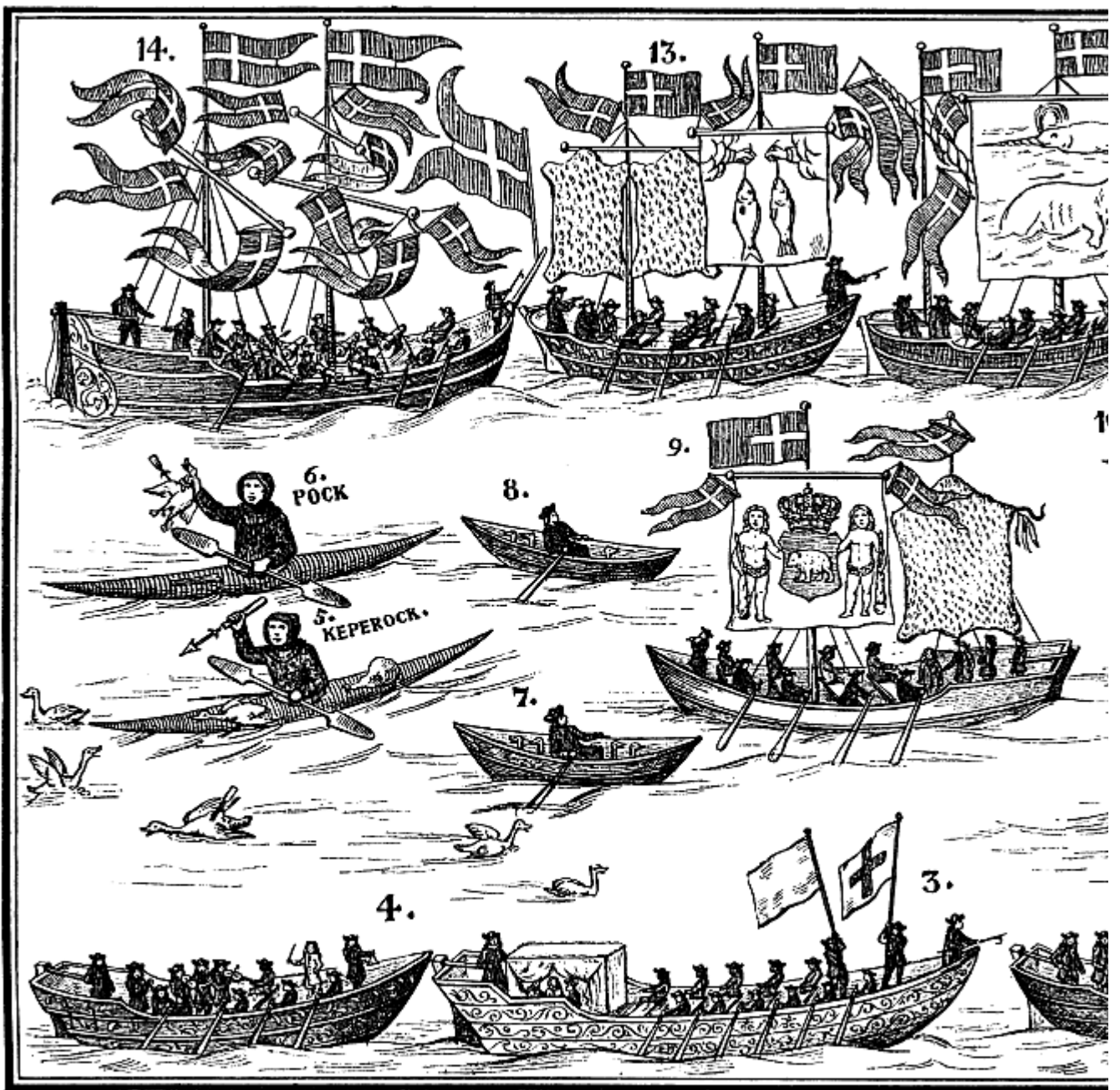
dagbogsnoter der mere end supplerer faderens antropologiske skrivelser.

Blandt de eskimoer Egede fandt var **Pök** som *Palle Petersen* har skrevet en glimrende roman om. Pök blev tiltrukket af Hans Egede's 'lys', lod sig overtale til at rejse til Norge og Danmark, og vendte derefter tilbage og blev centrum i sin egen fortælling, som en særlig drabant i Enevoldskongens solsystem. Holberg så ham. Skrev om ham. Vendte tilbage til ham.

I november 1724 var Pök og kammeraten Qiperok kommet til Danmark - via Bergen - for at gøre reklame for koloniseringen af Grønland og for at skaffe midler til en fortsættelse af arbejdet. Først blev de grønlandske 'gesandter' præsenteret for Kongen og viste deres færdigheder som fangere på Esrom Sø. Kort efter gentoges succesen i Københavns Havn til benefice for Gud og Hvermand, byens nysgerrige befolkning af handlende, håndværkere, tjenestefolk og hastigt skriblende professorer. Den tidligere omtalte ø-ejer og kancelliagtige stormægtighed, **Frederik Rostgaard** var navnet, skrev en køn ting der blev fremført af sangere - og et orkester der tilsyneladende var fordelt i flere både for at fejre den rentud fantastiske begivenhed.

Det hele lykkedes godt; der kom penge i kassen for der blev arrangeret et temmelig obligatorisk lotteri - og 'man' besluttede at lade det grønlandske eventyr fortsætte. Der blev også fundet tid til at forevige Poq og Qiperok; maleriet findes den dag i dag på Nationalmuseet i København. Men på tilbagerejsen til Grønland døde Qiperok - nogle mente af melankoli - og derfor blev han gravlagt i Bergen.

I 1728 kom en omvendt Pök igen til Danmark under navnet Christian - og med ham kone og barn; først så han Københavns Brand, så drak han sig en kæmpe kæp i øret, så blev han sendt til Frederiksberg for at komme i lære som bendrejer, men inden ret lang tid blev han syg af kopper og døde - også kone og barn omkom. Vi kan kun gisne om hvad den omvendte Pök kunne have udviklet sig til, men risikoen for at han var blevet en dansk-grønlandsk 'sukkerkringle' ville have været mere end overhængende, ikke fordi nogen ville gøre Pök noget ondt eller forkært, men netop fordi de ville ham alt det søde og gode som tænkes kunne.

Det grønlandske Optog den 9de Novbr. 1724. (Efter et samtidigt Træsnit i G

Ansvarsbevidstheden greb Holberg

En tid lang syntes jeg det var svært at få Holberg til at hænge sammen - og med at tro på at han mente det hélt alvorligt med epilogen i *Jeppe* - dér hvor der står at de forrige tider var rent forbi og at en bonde ikke længere kunne blive Konge af Danmark. For kan man måske ikke læse noget mere optimistisk og fremadrettet ud af *Niels Klim*? Og er det ikke som Piet Hein engang har skrevet at dén der kun tager spøg for spøg og alvor kun alvorligt?, han ...

Indtil det gik op for mig at Holberg hang *fint* sammen, og at det snarere var min egen hidtidige og 'optimistiske' læsning af ham der ikke gjorde det. Forklaringen er rimeligt ligetil, tror jeg. Det var ikke Holberg der havde skiftet opfattelse undervejs, men historien der havde udviklet sig. En bonde i fordums fjerne dage *var* noget andet end de sjællandske bønder som man kunne træffe på - på Holberg's tid.

Det stod der ganske vist allerede om i 'baronens' afsluttende ord, og **Harald Nielsen** havde skrevet det i sin udmærkede disputats; men Nielsen's disputats var blevet afvist ... og han havde selv efterhånden gjort sig til en *civilliter mortuus*, dog ikke i juridisk, endsige i bogstavelig forstand, men i metafórisk. Harald Nielsen havde forfægtet yderligtgående konservative synspunkter læses der ét sted. Han stod for en - efterhånden - udtalt antisemitisme ménes der et andet.

I øvrigt kunne Holberg i den ene tekst tale løseligt om en stor, abstrakt uforpligtende, drøm, i den anden om et historisk specifikt udviklingsforløb - og i den tredje om noget der nærmede sig praktisk politik. Det var især da jeg kom dybere i ét af Holberg's mere oversete værker - hans *Danmarks og Norges Beskrivelse* fra 1729 - at der gik en prås op for mig.

Holberg har nogle gange beskrevet *omvendinger* eller pludselige forvandlinger af omstændighederne, tag *Jeppe*, tag *Niels Klim*. Kunne man eventuelt finde en *central*, indholdsmæssig, omvendning hos Holberg selv? Læser man i hans 2' latinske levnedsbrev - dér hvor han taler om den store københavnske brand i 1728 - kunne man få en mistanke om det, for han siger at alt blev væltet rundt for ham, at han blev skubbet ud af sin daglige cirkelbevægelse. Men pointen er - i virkeligheden - ikke dén - at han blev væltet rundt - men at han hurtigt fandt tilbage igen, ikke akkurat til sit gamle jeg, men til ét der havde besindet sig på sig selv og som var blevet grebet af en stærk, næsten altomfattende ansvarsbevidsthed. Holberg var blevet 'ramt' af *sui simillis*:

- Den katastrofale brand var brudt ud, havde udraderet hele kvarterer af byen, viist hvor forgængeligt det menneskelige liv var; *alt* var virvar - borgerne var begyndt at udvikle projekter på kryds og tværs, nogle mere fantastiske end andre, og i dette sælsomme virvar trådte Kongen frem, viste sit majestætiske format - og fik sat skik på det hele.

- Inden branden, allerede året før, var det københavnske teater kollapsede; det havde været morsomt og hektisk at være med, men teatret holdt ikke; publikums interesse var forsvundet som dugg for Solen. Der var andre hidsige ting til som kunne tage opmærksomheden, en stærk mand på Fælleden - nogle kække artister.

Syd for Krogerup kan man finde *Rostgaard's sten*. Klik på billedet for at komme tættere på. På stenen står: *Anno 1720 lood Friderik Rostgaard sette denne Steen og 100 Favne af dette Dige*. Man kunne måske tro at stenhuggeren havde hugget forkert eftersom han har gjort en forkortelse i *-ik*, men sådan skal det næppe forstås. Man har - formentlig - fra begyndelsen tænkt i en 'ligatur' og man har højst sandsynligt drøftet inskriptionen og den efterfølgende udhugning ud fra en præcis tegning, for Rostgaard var en omhyggelig mand hvad sproglige finesser angik. Se i øvrigt de sammenslyngede *o* og *g* 3 linjer længere nede. At Rostgaard var meget glad for sten og inskriptioner - og ikke var det mest selvudslettende menneske på Frederik 4's tid - kan man se når man kommer tættere på Krogerup. Her er der, ude foran, en stor sten der præsenterer gården, Rostgaard's kone og ham selv. Inde på matriklen - ved den lange hvide avlsbygning - er der endnu en sten, nu med teksten *1703 Friderich Rostgaard Conradine Revenfeldt*. Conradine var konen. 1703 året for deres giftermål.

På *skov og natur* findes *Vandreture nr. 113* med information om området og et kort:
http://www.skovognatur.dk/NR/rdonlyres/C8E9E982-35E9-4302-947F-438BD89763C2/0/113_Krogerup.pdf

- Og før dét havde 'nogen' fået grundigt ram på dén stormand der havde været efter Holberg. Dét var dog næppe noget Holberg var blevet fornøjet over, snarere tværtimod. Nok havde han og stormanden krydset kårder, men de havde begge erkendt - kan man formode - at de havde væsentlige interesser og venner til fælles. Men stormanden havde været uforsigtig, han havde demonstreret rod i pengesagerne - kunne anklages for at han havde taget sig grundigt betalt for at lette vejen for embedssøgende. Ikke længe efter at denne Rostgaard havde 'sunget for' ved det grønlandske havneoptog, var han blevet eksamineret af en kommission, var blevet fyret, havde fået forbud mod at opholde sig i København - og det var desuden betydet ham at han skulle holde sig på *lang* afstand af Majestæten. Nærmede han sig ikke desto mindre, måtte han forudse en dom for Majestætsfornærmelse. For at få økonomien til at fungere måtte den afsatte stormand afhænde sin store bogsamling, trække sig tilbage til Krogerup og

acceptere en meget mindre stilling end den forrige.

Holberg ville overleve. Han havde midt i *Paars* indsét at man måtte beherske sig selv. Og nu indså han - ikke kun på primitivt opportunistisk vis - at han egnede sig aldeles fortrinligt til at være et seriøst og ansvarsbevidst menneske; han forstod at Kongen selv værdsatte ham - se igen det 2' latinske levnedsbrev, nu midt i omtalen af borgernes vidtløftige projektmagerier - ... og han besluttede sig for at lade *dette* blive omdrejningspunktet for sit fremtidige virke. Og *da* var det at han formulerede sit store moralsk-politiske *credo*, at han gjorde *kowtow* for Hans Enevældige Majestæt.

Holberg's egen måde at blive omvendt på var ikke den *Jeppeske*, ikke den *Pøkeske*, slet ikke et rostgaard'sk styrt fra tinderne - ej heller det senere *Klim'ske*. Den var *ikke* en fantastisk rejse fra Jordens ydre til dens indre. Den var overmåde holbergsk. Den var der slet *ikke*. Kun som en *bekræftelse cum grano salis* - et energisk vrid med peberkværnen og et skud med saltbøssen ... Holberg blev ikke *omvendt*, han blev langt snarere *medvendt* - eller rettere han organiserede det selv i 1729 - og fik siden god hjælp af Frederik 5's 'mand', **Henrik VI Reuss**, ham der efter den 6' Christian's tidlige og triste død leverede de sorøske skinner til det holbergske samfundsløkomotiv. [Se noten til sidst om Holberg's vægelsind og dobbelthed]

Netop derfor er der intet mærkværdigt ved at Holberg overlod sin meget store formue til Kongen og at han engagerede sig i få revitaliseret og reorganiseret Sorø Akademi til at blive en *The Sorø School of Economics*, den første danske universitetsskole for *political science*. Der kan siges mere om dette, selv om det må gøres med nogen forsigtighed; nok er der i skrivende stund kommet is på søen, men er den tyk nok til at kunne bære? Jeg tror det, men selvfølgelig kan det diskuteres.

Holberg valgte i 1729 - i sit både politiske og politologiske *magnum opus* - et meget karakteristisk afsæt. Den engelske Robert Molesworth's *An Account of Denmark as it was ... in 1692*. Det er ingen hemmelighed; der er skrevet om det flere steder - også i nyere tid fx af den enevældekyndige **Sebastian Olden-Jørgensen**. Men det mest interessante er måske slet ikke at Holberg valgte Molesworth som afsæt, men at han - i dén grad - gjorde det *post festum*, 35 år efter? Er der ikke et problem med *timing*en? Hvad kan have stukket vor gamle ven, så længe efter? Dels hvad der allerede er omtalt - og så, formentlig, dén erkendelse at ingen tidligere forfattere var lykkedes med at vælte Molesworth omkuld, heller ikke den engelske **Robert King** der havde samarbejdet med **Iver Brinck** - som Holberg nok har truffet på, evt. i nærheden af Nikolai? Brinck kendte de engelske forhold grundigt, havde været der før Holberg selv - og var fra 1711 præst i Nikolai Kirke; han døde i 1728.

Det irriterende ved Molesworth var jo ikke at han havde skrevet en spændende bog om Danmark og at den stadig blev læst 'abroad' men at han - på en række vigtige punkter - havde ret. Danmark var ikke noget demokrati, ikke noget styre hvor Parlamentet havde magt; den danske bonde *var* undertrykt, vel næppe en træel, en 'livegen', men langt fra nogen fri mand. Det var dog ikke det sidste der var det centrale for Holberg, snarere det første. Holberg var ikke på vej til at opstille et program for bøndernes frigørelse - dét blev først relevant langt senere, efter

Holberg, efter d'herrer Struensee & Brandt - og efter at Wiedewelt og de andre var kommet fri af Høegh-Guldberg [om det sidste i en senere undersøgelse].

Holberg's ærinde var at man - hver især - skulle finde sin plads og udfylde den rigtigt. Hvad dét bestod i på landbrugsområdet fik Holberg først beskrevet senere, men i 1729 forklarede han hvad de grundlæggende principper måtte være, at man måtte fastholde dén tanke som Frederik 3' havde gjort og sat igennem med etableringen af Enevælden i 1660. Holberg skrev med STORE bogstaver at man *måtte* fastholde den særlige danske model for et styre, et styre der nemlig lagde vægten på befolkningens og systemets *sikkerhed*, den *danske* Enevælde. Derfor beskrev han i 1729 hvordan 'vi' var kommet dérhen. Derfor gik han i dybden både hvad angik historikken og samfundsøkonomien. Derfor offentliggjorde han - midt inde i '1729' - *Kongeloven* - for dén var dén tids forfatningsmæssige grundlag, dvs det formelle grundlag for enhver regeringsmæssig virksomhed. Rostgaard havde fået 'privilegium' på en trykt udgave, men det var Holberg der - efter afsættelsen af Rostgaard - fik loven forsvarligt over rampen og *ud*.

Se evt.: Holberg's **moralsk-politiske** bundlinie. [Et par kapitler af '1729' er gengivet i bilagsdelen til *På tvende beene?*].

Var Holberg ikke *radikal*?

Bestemt, for når det drejede sig om at sætte kvinderne lige med mændene stod Holberg for et radikalt program, men slet ikke for et samfundsrevolutionerende eller statsomstyrtende program, derimod for et samfundsstyrkende og statsbevarende. Rationalet var at man på mikroniveau og på samfundsniveau ville kunne udnytte et meget stort potentiale uden at man skulle ændre på de - andre - grundlæggende forhold i samfundet.

Holberg tænkte også radikalt når han skrev om hvordan et moderne universitetsstudium burde arrangeres; nogle gange skulle undervisningen vendes på hovedet, mente han; engang imellem - men regelmæssigt - måtte det være de studerende der skulle spørge deres professorer, - og dét var Henrik VI Reuss med på, i så høj en grad at han fik det indskrevet i forordningen om 'Sorø'.

Holberg tænkte imidlertid ikke kun radikalt om verdslige forhold, også om de religiøse; de store og ødelæggende krige op gennem 1600-tallet havde viist hvor galt det kunne gå når religion blev gjort til statsræson. Ville man sikre samfundet og staten måtte man gå en anden vej rundt, acceptere at *nogle* tænkte i én retning, *andre* i en helt anden. Man måtte bære sig tolerant ad - og overlade det til den enkelte at beslutte sig for hvad han eller hun ville tro.

Læsningen - i epistelårene - af de egede'ske skrifter fra Grønland synes at have bekræftet Holberg i hans opfattelse. På Grønland så man hvordan kontrasterne mødtes. De danskere, nordmænd og mähriske brødre der var kommet til Grønland havde opført sig meget forskelligt. Nogle var skejet voldsomt ud i livsførelse, havde slet ikke opført sig som det blev doceret efter Biblen eller Luther's katekismus, andre havde været slemt rethaveriske og udvist overordentlig stor dygtighed i religiøst sofisteri og almindelig småtskårenhed.

Over for de kristne havde de primitive eskimoer stået. De tænkte og handlede i overensstemmelse med deres natur, men de havde en vigtig pointe når de stillede deres naive og troskyldige spørgsmål om modsætningen mellem hvad de opsendte kristne sagde og hvad de gjorde.

Men hvem var han da? Holberg?

Holberg var ikke noget helt almindeligt menneske. Mange har prøvet at tyde ham, at komme om bag masken og hélt ind i hans sjæl. Det er ikke lykkedes. Det er heller ikke lykkedes for mig, for bortset fra at jeg er sociolog af en slags og ikke sjæleforsker, så tror jeg at opgaven er noget nær umulig.

Nogle har interesseret sig rimeligt voldsomt for det holbergske seksualliv. Hvis det var der. Den norske idéhistoriker **Lars Roar Langslet** - der har skrevet en solid biografi - har gjort et velmént forsøg hvor der i tvétydig forstand tales om en kugleramme eller om en særlig biografisk form for dobbelt bogholderi. **Palle Petersen** der i sin bog om Pök er kommet langt mht at demonstrere indføling i andre kulturer har ramt ved siden af, tror jeg, i sit gætterier af en roman om den 'virkelige' Holberg, ham der var set med Herman von Bremen's øjne ... om så Palle P. der er ret ferm med slædehunde og grønlandske småbåde har været inspireret af Langslet eller andre, véd jeg ikke.

Men Holberg er ikke det eneste mærkværdige menneske der 'optræder' i *På tvende beene?* Hans Egede var et andet - den gode Pök et tredje, på sin særlige måde - og så var der Povel Juel. 'Personen' Jeppe vil jeg se væk fra eftersom han slet ikke var et rigtigt menneske, næppe heller en plausibel 'karaktér', langt snarere en drama-sociologisk konstruktion, én der skulle bruges i didaktisk øjemed - og én der til sidst kunne kastes væk. For at komme *lidt* nærmere på dem alle sammen har jeg konstrueret en særlig kategori: *Det tangente menneske* og er begyndt at overveje hver enkelt på dén model.

Karakteristisk for et tangent menneske, og Holberg er nok ét af de mest fremtrædende i kategorien, er en overordentlig kraftig produktionsevne, en stor lyst til at være 'sig selv' og til at sætte sig igennem - ikke mindst over for sig selv - og endelig en meget stærk tilbøjelighed til at holde sig i nær frastand af centrum, *in casu* Enevoldskongen.

Et sådant menneske udvikler sig - tilsyneladende - ikke som andre mennesker, men kan - hvis der skér 'noget' - komme til at spille en meget stor samfundsmæssig rolle. Holberg gjorde det. På kort sigt ved at engagere sig i Sorø-projektet. På langt sigt ved at begå et ufatteligt stort og facetteret forfatterskab; det meste af det er godt eller endog *meget* godt, og der er nogle veritable genistreger iblandt, hvoriblandt jeg regner *Helte- og Heltindehistorierne*. Så selv om dét at opstille litterære og andre kánoner virker en *anelse* ... muntert, gamle H ville måske mene noget lignende?, så rager vores 325 årige ven fra Bergen klart ovenud.

Tilføjelse 13.01.2010

For nogle dage siden sendte TV2's Københavnerstation - TV Lorry - en samtale mellem Dan Tschernia og chefpolitiinspektør Per Larsen; sidstnævnte skal i begyndelsen af februar 2010 tiltræde som overborgmester Frank Jensen's rådgiver i bandeanliggender. Samtalen var både oplysende og charmerende - og demonstrerede Larsen's færdigheder i at kommunikere troværdigt og med stort lune; aldeles træfsikker når det gjaldt - og tydeligt tåget når dét skulle være. Man må ønske Jensen, Larsen og alle andre held og lykke hvad banderne angår.

Har fundet samtalen på: <http://tv2lorry.dk/nettv/> hvor den burde kunne findes i 30 dage. Man skal søge efter 'søndag 10.01.2010 kl. 19.30': 'Ugen igen'. Når de 30 dage er gået kan udsendelsen findes på en anden adresse i de næste 3 år.

Tilføjelse 08.03.2010

Holberg's Heltinder

<http://holberg.nu/heltinder.htm>

Holberg taler hér kvindernes sag, ikke ironisk eller humoristisk, men positivt diskuterende. Teksten handler desuden om Zenobia og Catharina 1' og stammer fra Holberg's *Heltehistorier* der udkom i 1739 og blev genudgivet i 1742 og 1753. De andre Heltehistorier handler om mænd, én af dem om Catharina's mand, Peter den Store. Holberg blev så glad for sine Heltehistorier - og for sine heltinder - at han nogle år efter udgav en særlig samling *Heltindehistorier*.

Tilføjelse 23.04.2010

Andreas Hojer

<http://holberg.nu/hojer.htm>

Hvem var Andreas Hojer? Holberg's fjende nr. 1. Hvad skulle han i Hamburg 1734? Højesteretspræsident Troels G. Jørgensen og hans Hojer-bog. Gresham's lov. **Holberg's** epistel om jurister og skomagere.

Note om Holberg's vægelsind og dobbelthed

Holberg skrev flere gange om de vægelsindede; han var fascineret af at nogle på kort tid kunne svinge fra den ene position til den stik modsatte - og mente at han selv havde en rem af huden. At der var noget om dette, og at det var noget flere var bekendt med, ses af et brev fra Holberg's gode bekendt professor H.P. Anchersen. Brevet er dateret 14.02.1754, det var stilet til Johan Ludvig Holstein og det handlede om at man burde ændre noget nærmere bestemt i Holberg's testamente: *Baron Holbergs Testament med Codiciller, hvilke hand vel 17ten Gange haver forandret, ere nu indkommene udi Cancelliet til allernaadigst Confirmation* [ifølge Mogens Leisner-Jensen: *Da Holberg blev poët*, s. 150].

At Holberg kunne være vægelsindet osv. ændrede ikke på hvad han i det grundlæggende *gik efter*.

Holberg har - som flere har notéret - demonstreret stor *doppelthed*. Den ene dag skrev han komedier, den næste accepterede han eller medvirkede til at Universitetet lagde hindringer i vejen for en studenterskuespiller. Den ene dag skrev han fiffige intriger der gik til stregen eller ud over den, den næste dømte han - som medlem af Tamperretten - i temmelig konservativ retning. Hvordan kan dét forklares? Det korte svar kunne være at Holberg har lidt af en form for 'tvesyn' der ligner dét som nutidige embedsmænd kan have. På arbejdet må man handle forskriftsmæssigt og i overensstemmelse med 'Huset', når man er kommet hjem til sig selv kan man handle mere frit.

Med komedierne forholdt det sig nok sådan at Holberg mente ét (nemlig noget samfundsbevarende), men at han var dybt fascineret af teatrets muligheder, legede med dem og udnyttede dem til en smule 'frækt' at vise noget der i den sidste ende pegede i den 'rigtige' retning, hvad enten det var som i *Kandestøberen*, *Jeppe*, *Jean* eller *Erasmus* eller det var som i *Mascarade* eller *Den Stundesløse*. Dette synspunkt kunne man hævde allerede om hans position i 1722 og lige derefter; senere skete der - som nævnt ovenfor i artiklen om *paa tvende beene?* - ingen ændringer hvad hovedpositionen angik. Se hvad Holberg skrev i 1750 om teaterforestillingerens nytte, det var i epistel 392: <http://holberg.nu/Holberg-om-teater.htm#Epistel-392>

Endnu et eksempel med henblik på at indkredse Holberg's 'standpunkt': i epistel 220 skrev han om forskellige klassiker-udgaver:

"Man maa vel [= grundigt] i agttage, på hvilken Tiid og af hvem en Bog er skreven. De beste Græske *Autores* have levet paa de Tider, da alle Græske Stæder vare frie *Republiqver*, hvorudover de have afmalet all Konge-Regiment med den hæsligste og meest forhadte Farve, ja gjort Konge-Mord til en *heroisk* Dyd. Naar Ungdommen daglig øves udi saadan Læsning, og nødvendige Forklaringer derved ikke følge, kand de fatte Afskye for all Kongelig Regiment, og ansee den Regiering allene for lykkelig, hvorudi den gemeene og uskiønsomme Almue *dominerer*, og hvor, efter den *Scytiske Philosophi Anacharsis* Sigelse, fornuftige Mænd maa *exeqvere*, hvad Daarer og fremfusende Mennesker beslutte og paabyde." [Anacharsis, se evt. den Engelske Wikipedia: <http://en.wikipedia.org/wiki/Anacharsis>]

Idéen til at inddrage epistel 220 har jeg fra Mogens Leisner-Jensen (s. 138 +/-). Ét af hans synspunkter var at Holberg så på latinerne som noget nær sine samtidige. Det er et synspunkt der generelt har meget for sig, for selv om Holberg i det netop citerede har understreget hvor vigtigt det er altid at læse en tekst med tilpas 'historisk' bevidsthed, så kan en tekst jo kun være *farlig* hvis den har aktuel betydning?

For resten: Dét Anchersen lagde op til var at man så væk fra Holberg's ønske om at optage 6 borgerlige studenter på det adelige akademi i Sorø og at man i stedet brugte baronens penge på anden vis. At optage 6 fattige (!) borgerlige blandt de adelige studerende ville gå rent galt - mente Anchersen. - At Holberg ville optage 6 dygtige borgerlige gjorde ham ikke til demokrat, det var slet ikke dér han ville hen. Han ville styrke Enevælden hvis mest fremstående embedsmænd jo netop var adelige - fx fra familier som Enevoldskongen havde forfremmet - og borgerlige.

Hans Peder Anchersen bistod i årene noget efter Holberg's død (1757-1762) Johan Ludvig Holstein med at koncipere det historisk-genealogisk-peripatetiske akademi i Ledreborg Slotspark. Når man gik ad parkens stier ville man passere støtter og statuer som man kunne lære at 'afkode' historisk.

På dén måde kunne man forene det nyttige - samtalen med en erfaren ledsager ville oplyse én - med det behagelige. Konceptet blev senere gentaget, blot på en anden måde, af Ove Høegh-Guldberg og Johannes Wiedewelt i parken ved Jægerspris. [I Brandes-udgaven, se nedenfor, har jeg tilføjet en DBL-biografi over Anchersen].

Sidst på denne side

Et par supplerende - og gratis - ting på nettet:

Georg Brandes: *Ludvig Holberg*. Udvidet digital udgave [2007]:
bjoerna.dk/Holberg/Brandes-2007.htm

Henrik Lyding: *Komisk nar og tragisk helt* [1985]: bjoerna.net/holberg/Jeppe-1985-Lyding.pdf

Jens Baggesen's *Jeppe* [1785]: holberg.nu/Baggesen-Jeppe.htm

Holberg's *Naturretten* [o. 1750]: bjoerna.dk/Holberg/Om-Holbergs-Naturret.htm

Kongeloven [1665]: bjoerna.dk/DanskeLov/Kongeloven.htm

Danske Lov [1683]: bjoerna.dk/DanskeLov/index.htm

Tekniske bemærkninger

Dén udgave der er lagt på nettet er foreløbig, en alfa-version. I den kommende tid vil jeg gå bogen og bilagsteksterne igennem og:

- Rette trykfejl.
- Overveje de afsnit der er markeret med '**problematisk**' rødt (eller med '**positivt**' **blåt**).
- Tilføje illustrationer.
- Tilføje elektroniske krydshenvisninger.
- Forbedre noteapparatet og tilføje en litteraturliste.

Og sidst, men ikke mindst, vil jeg overveje hvordan det videre arbejde bedst kan finansieres, fx en total udgave af Povel Juel's bondebog, en hel eller delvis trykning på papir af *På tvende beene?* og skrivningen af næste bind der har fokus på de samfundsmæssige omvæltninger i 1772 og 1784.

Blandt 'tangenterne' på klavéret i '1772 og 1784' er Struensee, Brandt, Riegels, Reventlow, Guldberg, Beringskjold, Malling, Wiedewelt og Clemens. Nogle af dem glade holbergianere.

Når arbejdet er kommet langt nok, vil jeg publicere en beta-udgave af *På tvende beene?*

Kommentarer, spørgsmål, forslag vil altid være velkomne. Send en mail, benyt evt. kontaktmuligheden øverste til højre.